

Wstęp

Pochodzenie i losy dynastii Piastów stanowią niewątpliwie punkt wyjścia wszelkich badań nad powstaniem i rozwojem średniowiecznego państwa polskiego. Problematyce tej poświęcało swoją uwagę każde pokolenie polskich historyków, częściowo także archeologów i historyków sztuki, zainteresowanie nią nie ustaje również w historiografii współczesnej, która w celu poszerzenia możliwości interpretacyjnych bazy źródeł pisanych sięga po nowe narzędzia badawcze z innych dyscyplin¹. W badaniach tych kluczowe znaczenie musi mieć jednak opracowanie podstawy źródłowej, dokumentacyjnej, stanowiącej zasadniczy przewodnik dla uczonych z różnych dyscyplin.

Prezentowany katalog nagrobków piastowskich powstawał w kilku etapach. Pierwszy, w ramach którego dokonano selekcji materiału, związany był z opracowaniem naukowej spuścizny Kazimierza Jasińskiego². Szczególnie ważne były materiały zebrane przez niego w czasie prac nad genealogią Piastów. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych uczony przeprowadził intensywną kwerendę źródłową, która pozwoliła mu zebrać materiał na potrzeby jego *opus vitae maximum – Rodowodu Piastów śląskich*³. We wstępie do pierwszego tomu wspominał on, że kwerendę źródłową dotyczącą innych niż śląska linia Piastów rozpoczął w roku 1958, a po 1961 skupił się na Piastach śląskich. Oznacza to, że gromadzenie danych zajęło mu blisko 11 lat⁴. W wyniku tych działań

¹ Poniższa praca naukowa, finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2014–2019 (nr 0040/NPRH3/H11/82/2014), stanowi część szerszych prac badawczych prowadzonych w środowisku poznańskich historyków, archeologów, genetyków i antropologów, w ramach zintegrowanego z powyższym projektu NCN „Dynastia i społeczeństwo państwa Piastów w świetle zintegrowanych badań historycznych, antropologicznych i gnomicznych” (nr UMO-2014/12/W/NZ2/00466).

² Fragment wstępu dotyczący spuścizny Kazimierza Jasińskiego jest częścią opublikowanego wcześniej szerszego opracowania: A. Losik-Sidorska, *Spuścizna Kazimierza Jasińskiego w zbiorach Biblioteki Kórnickiej PAN*, [w:] *Stilo et animo. Prace historyczne ofiarowane Profesorowi Tomaszowi Jasińskiemu w 65. rocznicę urodzin*, red. M. Dorna, M. Matla, M. Sosnowski, E. Syska, W. Baran-Kozłowski, Poznań 2016, s. 579–586.

³ K. Jasiński, *Genealogia Piastów. (Źródła, literatura, metoda, wyniki badań)*, Sprawozdania z posiedzeń Komitetu Naukowego Oddziału PAN w Krakowie 13 (1969), z. 2, s. 462–465.

⁴ Tenże, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 1: *Piastowie wrocławscy i legnicko-brzescy*, Wrocław 1973, s. 15.

za życia Kazimierza Jasińskiego ukazały się trzy tomy *Rodowodu Piastów śląskich*, a także *Rodowód pierwszych Piastów*. We wstępie do tej ostatniej publikacji autor przedstawił okoliczności powstania opracowania tego zagadnienia⁵. W pierwotnym zamyśle, który pojawił się u schyłku lat pięćdziesiątych, przygotowywano się do wydania reedycji *Genealogii Piastów* Oswalda Balzera⁶, wzbogaconej o uzupełnienia i sprostowania. Za zmianę koncepcji odpowiadał Aleksander Gieysztor, który w 1961 roku „namaścił” Kazimierza Jasińskiego na autora publikacji, mającej w założeniu stanowić kompendium genealogii Piastów, z uwzględnieniem pominiętych przez Balzera Piastów śląskich. Publikacja *Rodowodu pierwszych Piastów* opóźniła się jednak ze względu na „priorytetowy” status badań nad niezbadanymi liniami śląskimi. Wraz ze wzrostem zaawansowania prac związanych z tą tematyką i publikacją kolejnych tomów *Rodowodu* oraz artykułów⁷ Kazimierz Jasiński uznał, że kwerenda źródłowa przeprowadzona w latach 1958–1961 nie odpowiada powiększonemu już stanowi badań i wymaga uzupełnień. Te czynniki wpłynęły na to, że tom poświęcony pierwszym Piastom, choć planowany jako pierwszy, ukazał się dopiero w 1993 roku. Pozostałe dwa tomy dotyczące genealogii Piastów wydano już po niespodziewanej śmierci uczonego, która nastąpiła 8 sierpnia 1997 roku. Działania nad wydaniem *Rodowodu Piastów mazowieckich* rozpoczęły się, jak wspomina Marek Górny, w kwietniu 1996 roku⁸. Niestety liczne obowiązki profesora Jasińskiego uniemożliwiły mu oddanie gotowych partii książki do wydawnictwa w założonym terminie. Pierwsza część została przesłana 23 marca 1997 roku, a kolejna 13 maja tego roku. Łącznie Kazimierz Jasiński zdażył przesłać 27 biogramów, z których 14 przeszło jego korektę. Pozostałe znajdujące się w książce biogramy zostały wydane z rękopisu, nad którego odczytaniem czuwał Tomasz Jasiński. Praca ta ukazała się drukiem w 1998 roku. Trzy lata później ukazał się ostatni tom dzieła życia Kazimierza Jasińskiego, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, którego podstawą edycyjną były przygotowane przez niego bruliony biogramów. Niektóre z nich były przez niego przepisane na

⁵ Tenże, *Rodowód Pierwszych Piastów*, Warszawa–Wrocław 1992, s. 5.

⁶ O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895.

⁷ Wymienię tylko kilka: K. Jasiński, *Powiązania genealogiczne Piastów (małżeństwa piastowskie)*, [w:] *Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów*, red. R. Heck, Wrocław 1975, s. 135–148; tenże, *Drugie małżeństwo Bolesława Rogatki oraz problem „Zofii Doren”*, *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”*, t. 34 (1979), z. 3, s. 339–358; tenże, *Studia nad genealogią czeskich Dypoldowiców*, *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”*, t. 36 (1981), z. 1, s. 59–68; tenże, *Genealogia Władysława Łokietka i jego najbliższej rodziny*, *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie. Historia*, t. 6 (1988), s. 13–32; tenże, *Małżeństwa i koligacje polityczne Kazimierza Wielkiego*, *Studia Źródłoznawcze*, t. 32–33 (1990), s. 67–76.

⁸ Tenże, *Rodowód Piastów mazowieckich*, wyd. M. Górny, Poznań–Wrocław 1998, s. 8–10.

maszynie⁹. W roku 2007 nakładem wydawnictwa Avalon ukazał się *Rodowód Piastów śląskich*, zbierający trzy tomy w jeden¹⁰. Do tej edycji właśnie będą odnosiły się odsyłacze w niniejszym katalogu.

Archiwum Kazimierza Jasińskiego zostało przekazane do zbiorów Biblioteki Kórnickiej przez syna uczonego, Tomasza Jasińskiego, w roku 2012. Znajdują się w nim rękopisy, maszynopisy, fotografie, wycinki z gazet, pocztówki, fotokopie, kserokopie, mikrofilmy. Najlichnieszy zespół fiszek dotyczy rodowodów Piastów. Spuścizna obejmuje sygnatury od BK 14600 do BK 14706. Biblioteka Kórnicka PAN umieściła znaczącą część prywatnego archiwum Kazimierza Jasińskiego w Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej¹¹.

Materiały tworzące tę spuściznę, szczególnie zaś notatki Kazimierza Jasińskiego z wyjazdów terenowych, w trakcie których odwiedzał on nekropolie piastowskie, rozmawiał z ich administratorami i weryfikował stan zachowania nagrobków, pozwoliły stworzyć mapę potencjalnych pochówków męskich przedstawicieli dynastii Piastów. Kolejnym etapem prac nad niniejszym katalogiem było zebranie informacji o stanie zachowania nekropolii oraz badaniach archeologicznych przeprowadzonych na ich terenie¹². W wyniku kwerendy wytypowano trzydzieści trzy nekropolie piastowskie na obszarze dzisiejszej Polski, w których przeprowadzono następnie badania terenowe mające na celu zweryfikowanie zgromadzonych uprzednio informacji o stanie zachowania poświęconych Piastom obiektów sepulkralnych oraz sprawdzenie technicznych możliwości dostępu do krypt. Prezentowany w niniejszym opracowaniu katalog pomników nagrobnych jest pokłosiem tych prac.

Omawiane obiekty zostały pogrupowane według linii dynastii piastowskiej, a następnie uszeregowane chronologicznie według dat śmierci osób upamiętnianych na prezentowanych zabytkach. Układ karty katalogowej uwzględnia obecną lokalizację pomnika nagrobnego, jego opis zewnętrzny, informacje genealogiczne na temat zmarłego, dzieje obiektu oraz literaturę przedmiotu. W opisach uwzględniono wymiary obiektu, materiał, z którego został wykonany, przedstawienie figuralne zmarłego, jego symbolikę, towarzyszącą mu heraldykę oraz streszczenie inskrypcji. Zaprezentowano także stan zachowania zabytku i omówiono zabiegi konserwatorskie, jakim go poddano, a ponadto wskazano

⁹ Tenże, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001, s. 9.

¹⁰ Tenże, *Rodowód Piastów śląskich*, Kraków 2007.

¹¹ Skany fiszek do publikacji Kazimierza Jasińskiego dostępne są pod następującym adresem: <http://www.wbc.poznan.pl/publication/303710>. Skany artykułów Kazimierza Jasińskiego dostępne są pod adresem: <http://www.wbc.poznan.pl/publication/161616>.

¹² Pomocna na tym etapie była nieopublikowana dysertacja doktorska Wojciecha Mądrego, zob. W. Mądry, *Nekropolie Piastów*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. nadzw. PAN Ryszarda Grzesika, Archiwum Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2012.

datację i warsztat wykonawcy, jeśli nie są one przedmiotem dyskusji naukowej. Informacje genealogiczne obejmują wiadomości o najbliższej rodzinie zmarłego (zwłaszcza rodzicach), zakresie jego władzy terytorialnej oraz okolicznościach śmierci i uwzględniają też dalsze fakty/dane niezbędne do właściwego odczytania treści pomników nagrobnych. W sekcji „geneza i dzieje nagrobka” przedstawione zostały najważniejsze ustalenia badaczy związane z omawianym obiektem, a dotyczące warsztatu, datacji, fundatorów oraz treści ideowych. Zabytki omawiane są – o ile stan badań na to pozwala – w szerokim kontekście, z uwzględnieniem pola semantycznego świątyn i kaplic nagrobnych. Zagadnieniem omawianym w każdym przypadku jest związek obiektu z miejscem pochówku. Szczególną uwagę zwrócono z jednej strony na ewentualną zmianę lokalizacji pomnika nagrobnego oraz jego przebudowę, z drugiej na przeniesienie lub naruszenie szczątków ludzkich (czy to w wyniku zbezczeszczenia, czy też z powodu rozbudowy świątyni). Całość zamyka wybrana bibliografia, w której zawarto opracowania dotyczące biografii zmarłego (nieuwzględnione w pracach Kazimierza Jasińskiego) oraz poświęconego mu nagrobka z zakresu historii sztuki, archeologii oraz historii. Z zasady pominięto opracowania dziewiętnastowieczne oraz wydania źródłowe, które omówione są w cytowanej literaturze. W przypadku obiektów o wspólnej lub zbliżonej historii (znajdujących się w tej samej lokalizacji czy należących do jednego zespołu fundacyjnego) w poświęconych im hasłach katalogowych powtarzają się niejednokrotnie te same fragmenty tekstu. Jest to zabieg celowy, mający umożliwić wygodne korzystanie z każdego z tych haseł z osobna, bez konieczności sprawdzania informacji zawartych w innych częściach publikacji.

Na dodatkowe wyjaśnienie zasługuje rezygnacja z zamieszczenia tu wydań inskrypcji, choć są one, oczywiście, integralną częścią prezentowanych tu obiektów, a z punktu widzenia historyków często stanowią najważniejszy element każdego nagrobka. Decyzja ta związana jest z celem powstania niniejszego katalogu. Ma on stanowić pomoc naukową i przewodnik dla pasjonatów historii, studentów oraz młodych uczonych, rozpoczynających kwerendę na temat piastowskich nagrobków oraz nekropolii. Jego zadaniem jest ułatwienie zapoznania się z istniejącym stanem badań, ale nie zabieranie głosu w trwających dysputach naukowych. Zaproponowanie własnego odczytu inskrypcji i ich krytyczne wydanie wykraczałoby zatem poza te założenia i oznaczało wejście w polemikę z dotychczasowymi ustaleniami w tej kwestii. Trzeba przy tym podkreślić, że pole do dyskusji w tym zakresie jest zaś bardzo szerokie, ze względu na zły stan zachowania wielu z piastowskich nagrobków. Streszczenia napisów pozwalają ocenić czytelnikowi, czy zawierają one istotne dla niego informacje, a szczegółowe fotografie będące częścią katalogu umożliwiają każdemu samodzielne dokonanie odczytu. Wreszcie – w zestawieniach literatury dotyczącej

poszczególnych obiektów umieszczono oczywiście także publikacje zawierające wydania inskrypcji.

Związek obiektów sepulkralnych z miejscem pochówku był podstawą selekcji do niniejszego zestawienia. Wszystkie przedstawione zabytki powstały w celu komemoracji męskiego przedstawiciela dynastii piastowskiej. Część z nich – płyty nagrobne, sarkofagi – znajdowały się pierwotnie dokładnie nad miejscem pochówku. Z czasem, w wyniku rozbudowy świątyni, mogły jednak być przeniesione i zatracić tym samym bezpośredni kontakt z grobem, co zostało omówione każdorazowo w sekcji „geneza i dzieje nagrobka”. Terminologia stosowana w pracy – zgodnie z wytycznymi *Słownika terminologicznego sztuk pięknych*¹³ – uwzględnia związek obiektu z miejscem pochówku. Stąd też stosuje się pojęcia tumba, płyta wierzchnia, płyta nagrobna, nagrobek. Ważnym zagadnieniem z punktu omówienia programu ideowego każdej z nekropolii była analiza pola semantycznego, w którym został osadzony pomnik nagrobny. Mowa jest tutaj o dekoracji architektonicznej i malarskiej oraz lokalizacji obiektu w przestrzeni sakralnej świątyni. Jeśli stan badań pozwalał na omówienie tego zagadnienia, zostało ono przedstawione w części poświęconej genezie i dziejom nagrobka. Natomiast program ideowy wybudowanych lub przebudowanych w XVIII wieku kaplic, pełniących funkcję mauzoleów piastowskich, które powstały z inicjatywy klasztorów na terenie Śląska, nie został poddany szczegółowej analizie. Fundacje te miały za zadanie legitymizować zakony jako sukcesorów dynastii piastowskiej i związane były bezpośrednio z bieżącą sytuacją polityczną na Śląsku. Zjawisko to zostało obszerniej omówione przez Romualda Kaczmarka¹⁴. W niniejszej pracy nie uwzględniono zatem epitafiów Piastów powstałych w XVIII wieku, które wykonano w ramach dekoracji architektonicznej kaplic nagrobnych¹⁵. W ramach niniejszego zestawienia nie omówiono również obiektów, które zostały wykonane w XIX lub XX wieku jako rekonstrukcje lub modyfikacje zniszczonych pomników nagrobnych. Ze wzglę-

¹³ *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Warszawa 2005.

¹⁴ R. Kaczmarek, *Nagrobki średniowiecznych fundatorów w barokowych przebudowach cysterskich kościołów na Śląsku. Historyzm i aktualizacja*, [w:] *Krzeszów uświęcony Łaską*, red. H. Dziurla, K. Bobowski, Wrocław 1997, s. 146–153.

¹⁵ Mowa o epitafium Bolka III w Krzeszowie (zob. R. Hołownia, *Krzeszowskie Mauzoleum Piastów świdnicko-jaworskich w aspekcie sukcesji książęcej*, [w:] *Krzeszów uświęcony Łaską*, red. H. Dziurla, K. Bobowski, Wrocław 1997, s. 272–311 – tam dalsza bibliografia) oraz epitafium Władysława opolskiego (zm. 1281), wykonanym przy okazji przebudowy opactwa cysterskiego w Rudach Wielkich w XVII wieku (zob. H. Okólska, D. Mrozowska, M. Smolak, *Mauzolea piastowskie na Śląsku. Katalog wystawy. Ratusz wrocławski, czerwiec 1993*, aut. tekstu, słowo wstępne J. Harasimowicz, Wrocław 1993, s. 97). Pominięto również dekorację Mauzoleum Piastów w Legnicy (zob. K. Kalinowski, *Gloryfikacja panującego i dynastii w sztuce Śląska XVII i XVIII wieku*, Poznań 1973, s. 55–73 – tam dalsza bibliografia).

du na to kryterium wykluczono tumbę upamiętniającą Mieszka I i Bolesława Chrobrego, która stanowi element wyposażenia Złotej Kaplicy w katedrze poznańskiej¹⁶. Z pochodzącej z XIV wieku tumbi upamiętniającej pierwszego króla Polski zachowały się dwa wykonane z piaskowca fragmenty: figury apostoła i Chrystusa ze sceny Koronacji Panny Marii. Zostały one wmontowane w wystawiony około 1840 roku sarkofag. Pierwotna tumba, ulokowana pośrodku nawy głównej katedry, nie zachowała się do naszych czasów i jest przedmiotem szerokiej dyskusji naukowej¹⁷. Kolejnym nieuwzględnionym zabytkiem jest płyta upamiętniająca Leszka Czarnego, wykuta w roku 1857 według rysunków zniszczonej płyty gotyckiej z XV wieku¹⁸. W pracy pominięto także obiekt łączony wedle tradycji z osobą Jerzego Ernesta legnicko-brzeskiego (zm. 1589), jednak identyfikacja ta nie została poddana naukowej weryfikacji¹⁹. Z tego samego powodu pominięto obraz z epitafium z przedstawieniem zwiastowania (Muzeum Narodowe we Wrocławiu nr inwentarzowy XI 2015), zidentyfikowane

¹⁶ Z. Ostrowska-Kęmbłowska, *Dzieje Kaplicy Królów Polskich, czyli Złotej w katedrze poznańskiej*, Poznań 1997.

¹⁷ Zob. m.in.: Z. Białowicz-Krygierowa, *Gotycki grobowiec Bolesława Chrobrego w katedrze poznańskiej. Weryfikacja postaw rekonstrukcji*, [w:] *Nobile claret opus. Studia z dziejów sztuki dedykowane Mieczysławowi Zlatowi*, red. L. Kalinowski, S. Mossakowski, Z. Ostrowska-Kęmbłowska, Wrocław 1998, s. 71–85; A. Gąsiorowski, *Najstarsze polskie pochówki monarsze w świetle źródeł pisanych*, *Roczniki Historyczne*, r. 55–56 (1989–1990), s. 85–93; R. Gansiniec, *Nagrobek Bolesława Wielkiego*, *Przegląd Zachodni*, t. 7, nr 7/8, s. 359–537; T. Janiak, *Czy Bolesław Chrobry był czczony jako święty? Z badań nad przestrzenią liturgiczną przedromańskiej katedry w Poznaniu (do połowy XI w.)*, *Slavia Antiqua*, t. 44 (2003), s. 67–95; T. Jasiński, *Rocznik poznański. Ze studiów nad annalistyką polską i czeską*, [w:] *Aetas media aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, Warszawa, s. 664–672; J. Kęmbłowski, *Pomnik króla Bolesława Chrobrego – nagrobek czy relikwiarz?*, [w:] *Symbolae historiae artium. Studia z historii sztuki Lechowi Kalinowskiemu dedykowane*, Warszawa 1986, s. 257–265; Z. Kurnatowska, *Archeologiczne świadectwa o najstarszych grobowcach w katedrze poznańskiej*, *Roczniki Historyczne*, t. 55–56 (1989–1990), s. 71–84; Z. Kurnatowska, *Jeszcze raz o grobowcach poznańskich*, [w:] *Scriptura custos memoriae* [księga pamiątkowa Profesor Brygidy Kürbis], red. D. Zydorek, Poznań 2006, s. 503–510; B. Kürbis, *Epitafium Bolesława Chrobrego. Analiza literacka i historyczna*, *Roczniki Historyczne*, t. 55–56 (1989–1990), s. 95–132; S. Skibiński, *Nagrobek Bolesława Chrobrego w katedrze poznańskiej*, *Kronika Miasta Poznania* 1995, z. 2, s. 165–176; D. Zydorek, *W sprawie tradycji o pochówku Bolesława Chrobrego – raz jeszcze*, [w:] *Scriptura custos memoriae* [księga pamiątkowa Profesor Brygidy Kürbis], red. D. Zydorek, Poznań 2001, s. 511–522; E. Skibiński, *Epitafium Bolesława Chrobrego*, *Studia Epigraficzne*, t. 2 (2006), s. 73–77; E. Skibiński, „*Ossa trium...*”: *interpretujemy dalej*, *Studia Epigraficzne*, t. 3 (2008), s. 101–105.

¹⁸ Ostatnio na ten temat: K.R. Prokop, *Odkrycie grobu księcia Leszka Czarnego w krakowskim kościele dominikanów w roku 1856*, *Rocznik Krakowski*, t. 71 (2005), s. 115–123.

¹⁹ H. Okólska, D. Mrozowska, M. Smolak, *Mauzolea piastowskie na Śląsku...*, s. 116–119.

bez głębszej analizy przez Romualda Kaczmarka i Jacka Witkowskiego jako epitafium księcia Jana III legnicko-brzeskiego²⁰. Ostatnim nieuwzględnionym obiektem – tradycyjnie uznawanym za płytę wierzchnią z tumbi piastowskiej pary książęcej – jest nagrobek raciborski, który po dogłębnej analizie dokonanej przez Bogusława Czechowicza został powiązany z księciem Janem III (dynastia Przemyślidów) i jego żony Magdaleny²¹.

* * *

Badania, których owocem jest poniższy katalog, stanowiły również punkt wyjścia eksploracji terenowych wybranych nekropolii piastowskich, w ramach których wraz z uczonymi z innych dyscyplin, tj. genetykami i antropologami (zrzeszonymi w Poznańskim Centrum Archeogenomiki) dokonano pobrania próbek antropologicznych ze szczątków męskich przedstawicieli dynastii piastowskiej w celu przeprowadzenia badań DNA²². Zarówno możliwość trwałego udokumentowania nekropolii piastowskich, jak też udział w tych interdyscyplinarnych badaniach był dla mnie niezwykle wyzwaniem naukowym. Za zaproszenie do udziału w projektach chciałabym podziękować prof. Hannie Kóćce-Krenz, prof. Marzenie Matli, prof. Józefowi Doboszowi, prof. Markowi Figlerowiczowi oraz prof. Tomaszowi Jasińskiemu, któremu jestem szczególnie wdzięczna za okazane zaufanie i zgodę na opracowanie przeze mnie spuścizny naukowej Kazimierza Jasińskiego. Szczególne podziękowania należą się również moim kolegom i koleżankom z PAN Biblioteki Kórnickiej za życzliwe podejście do prowadzonych przeze mnie prac i umożliwienie wyjazdów na wielotygodniowe kwerendy. Za wielowymiarowe – wykraczające poza aspekt czysto naukowy – wsparcie dziękuję prof. Magdalenie Biniaś-Szkopek. Praca ta nie powstałaby, gdyby nie pomoc i zaangażowanie mojego męża, Romana Sidorskiego, który towarzyszył mi w trakcie kwerend terenowych oraz wykonał większość dokumentacji fotograficznej.

²⁰ A. Ziomecka, *Obraz z epitafium z przedstawieniem Zwiastowania*, [w:] *Sztuka na Śląsku XII i XVI wieku. Katalog zbiorów*, red. B. Gulden-Kłamecka, Wrocław 2003, s. 178–179; R. Kaczmarek, J. Witkowski, *Gotyckie epitafia obrazowe na Śląsku*, *Sztuki plastyczne na średniowiecznym Śląsku. Studia i materiały*, t. 2, Wrocław–Poznań 1990, s. 5–35.

²¹ B. Czechowicz, *Późnogotycki nagrobek pary książęcej w dawnym kościele dominikanek w Raciborzu*, *Opolski Rocznik Muzealny*, t. 10 (1992), s. 31–54.

²² W ramach wspomnianego projektu UMO-2014/12/W/NZ2/00466. Sprawozdanie z prowadzonych prac patrz: L. Handschuh et al., *W poszukiwaniu Piastów*, *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne*, r. 14 (2016), nr 4, s. 63–77.